

УДК 342.34

<http://doi.org/10.5281/zenodo.192590>**В.І. Горбань, О.В. Горбань****ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ДЕМОКРАТІЯ:
ЕТНІЧНИЙ АСПЕКТ**

Анотація. Досліджується вплив масової міграції на зміну етнічного складу населення розвинутих країн та загрози, що виникають від цього для демократії: денационалізація і фрагментація народу на етнічно і цивілізаційно різні «паралельні суспільства» космополітів, націоналістів, регіоналістів, «зон поза законом»; зростаюча суспільна конфліктогенність і криміногенність, політична і релігійна радикалізація. Як наслідок – трансформація демократії консолідованої більшості в мозаїчну демократію вирішальної меншості, сприятливу для панування транснаціональної корпоратократії в союзі з космополітизованою державною бюрократією. Формулюється висновок про необхідність заборони масової імміграції як гарантії збереження етнічної ідентичності й основаної на ній класичної демократії.

Ключові слова: етнічна ідентичність, денационалізація, космополітизація, етнічні анклав, «паралельні суспільства», «зони поза законом», радикалізація, мозаїчна демократія, меритократія.

Аннотация. Исследуется влияние массовой миграции на изменение этнического состава населения развитых стран и угрозы, возникающие от этого для демократии: денационализация и фрагментация народа на этнически и цивилизационно разнородные «параллельные общества» космополитов, националистов, регионалистов, «зон вне закона»; нарастающая общественная конфликтность и криминальность, политическая и религиозная радикализация. Как результат – трансформация демократии консолидированного большинства в мозаичную демократию решающего меньшинства, благоприятную для господства транснациональной корпоратократии в союзе с космополитизированной государственной бюрократией. Формулируется вывод о необходимости запрета массовой иммиграции как гарантии сохранности этнической идентичности и основанной на ней классической демократии.

Ключевые слова: этническая идентичность, денационализация, космополитизация, этнические анклавы, «параллельные общества», «зоны вне закона», радикализация, мозаичная демократия, меритократия.

Abstract. Based on materials from Ukrainian and foreign publications specialists in social and humanitarian sciences, public opinion polls and statistics the author examines the impact of mass migration to change the ethnic composition of the population in developed countries and arising threats for democracy: the denationalization and the fragmentation of the people on the ethnic and civilizational heterogeneous «parallel society» of cosmopolitan, nationalist, regionalist, «zones outside the law»; increasing social conflict potential and criminality, political and religion radicalization. As the result, the transformation of democracy of consolidated majority to the mosaic democracy of decisive minority, that's favorable for domination of transnational cosmo politicized corporatocracy in alliance with the state bureaucracy. The author draws conclusions about the need to ban mass immigration as a guarantee of the preservation of ethnic identity, and based on it classical democracy.

Key words: ethnic identity, denationalization, cosmopolitanization, ethnic enclaves, «parallel society», «zone outside the law», radicalization, mosaic democracy, meritocracy.

Категорія «демократія» в українському перекладі з грецького оригіналу тлумачиться як «народовладдя». При цьому поняття «народ» («демос» і «етнос» його грецькі аналоги, а «нація» – латинський) є базовим. На такий усталений зв'язок між народом, державою і демократією вказує, наприклад, академік О. Петришин. Демократія, за його словами, завжди реалізується в межах певної держави, а найважливішою її передумовою є політичне самовизначення народу, формування національної політичної ідентичності задля державної єдності в межах території і в громадянстві [1, с. 61–62]. Академік В. Нерсисянц називає націю основним утворюючим елементом держави [2, с. 542]. А державу англійський вчений З. Бауман називає єдиною спільністю, в межах якої втілюється й законодавчо закріплюється демократія. Глобальної ж демократії не існує [3, с. 254]. Будучи історичним продуктом і цінністю Західної цивілізації, демократія в своїх конкретних проявах мала унікальні форми і зміст залежно від особливих регіональних (геополітичних) і цивілізаційних та одиничних етнічних рис того чи іншого її народу-творця (афінська, римська, англійська та ін.).

Проте традиційне етноцентристське розуміння демократії переосмислюється під тиском змін, що їх спричинила глобалізація. У. Бек, наприклад, називає подібні до наведених нами погляди К. Шмітта про народ, а не людство, як центральне поняття демократії та розуміння народу Дж. Роулзом як єдності держави, територіальності, моралі і пам'яті невідповідними новим реаліям космополітичних культур, які не цілісні, територіально роз'єднані, мультикультуралістські, мультикомунітарні. Така «зомбована наука національного погляду», за виразом У. Бека, примарна і тупикова, тому що не бачить транснаціональних форм життя, трансмігрантів, глобальні еліти [4, с. 46–48]. Т. Лоуї визначив народ серед важливіших напрямків політологічних досліджень в зв'язку із завданням виявляти нові загрози для демократії (з метою її захисту), що виникають внаслідок впливу глобалізації на послаблення інститутів держави і розмивання її кордонів [5].

Трансміграція з мало розвинутих країн до розвинутих стала суттєвим новітнім фактором впливу на якісний склад народів-творців західних демократій. За висновками дослідників глобальної мобільності населення Р. Холзмана і Р. Мюнза зазначений процес відбувається тому, що багаті народи не хочуть займатися непрестижною працею, але й іммігранти з бідних країн схильні до неї лише в першому поколінні. Їх діти вже звикають жити на соціальну допомогу. Високий рівень життя західних країн супроводжується низькою народжуваністю, зростанням тривалості життя, скороченням загальної чисельності народів за рахунок їх «старіння» (скорочення чисельності молоді, старіння робочої сили). За наведеними цими дослідниками даними Євростату і прогнозами ООН на період 2000–2025 рр. чисельність економічно активного населення (від 15 до 64 років) в Західній і Центральній Європі скоротиться з 312 млн до 295 млн, а престарілих у віці більше 65 років – збільшиться з 73 млн до 104 млн. При цьому загальна чисельність населення зменшиться з 464 млн до 446 млн. Водночас чисельність економічно активного населення країн Близького Сходу, Північної Африки і Персидської затоки

збільшиться зі 187 млн до 323 млн при збільшенні загальної чисельності населення з 316 млн до 492 млн. В середньому, щорічна кількість іммігрантів до Європи з цих країн прогнозувалась в межах 400–450 тис., що даватиме 4/5 загального приросту чисельності населення 15 країн ЄС [6, с. 14–17]. В країнах традиційної імміграції – Австралії, Канаді, Новій Зеландії і США – чисельність уродженців інших країн в 2000–2001 рр. складала, відповідно, 4,7 млн, 5,8 млн, 0,9 млн і 35 млн [6, с. 28].

Суть імміграційної загрози західним демократіям полягає в дилемі: чи збережуть вони свою самобутню народну основу, чи вона буде розчинена в населенні, яке складатиме сукупність різних народів, в тому числі цивілізаційно чужих один одному в розумінні демократії і відношенні до неї.

Наведемо, для прикладу, кілька назв наукових публікацій, в яких відображена зазначена проблема: «Хто ми? Виклики американській національній ідентичності» (С. Гантінгтон), «Чи вистійть новий Вавілон? (Проблеми міжцивілізаційної інтеграції Європи)» (А. Громико), «Чи залишиться Європа Європою?» (А. Синельников), «Як зберегти державу в епоху етносоціального багатоманіття» (В. Зорькін), «Ліберальна та етнічна демократія: порівняльний аналіз» (Р. Коршук).

Автори колективного дослідження історії, стану і перспектив правової системи України назвали глобалізацію одним із викликів правовій науці в зв'язку з пріоритетним завданням віднайти Україні своє місце в геополітичних змінах. Зокрема, вони вказали на загрозу народовладдю у виборі між ним і розчиненням у світових інтеграційних процесах [7, с. 16–18].

Метою статті є дослідження впливу масової імміграції до країн Заходу на зміну етнічного складу їх населення та загрози, що виникають від цього для демократії. Науково-практичне значення такого дослідження для України пов'язане з конституційною реформою на шляху до європейської інтеграції. Перспектива імміграційного потоку в Україну в межах ЄС можлива і це ускладнить конструювання новітньої української демократії за умов внутрішньої багатомільйонної еміграції українців до Європи та несформованості власної нації, яка, за словами Л. Кравчука, досі розділена за багатьма ознаками: історичними, політичними, світоглядними [8]. Автор концепції протистояння цивілізацій С. Гантінгтон також вказував на стан напруженості, в якому перебуває Україна, як одна з цивілізаційно неоднорідних держав [9, с. 21].

Методологічною основою реалізації поставленої мети є міждисциплінарний підхід, тобто поєднання методів і даних споріднених у дослідженні демократії соціально-гуманітарних наук: філософії, соціології, політології, історії та теорії держави і права та ін..

Розпочнемо аналіз з лідера сучасного демократичного світу – США. Їх засновники, як зауважує В. Іноземцев, негативно відносилися до імміграції в зв'язку з несумісністю, на їх думку, багатонаціональної держави з демократією, оскільки влада в такій державі може утримуватись тільки військовою силою [10, с. 30]. Виходячи з особливостей створення США (багатоетнічного складу населення з європейських переселенців до Нового світу), державною політикою там з 1780 року

стала переплавка цього населення в «нову расу» «Америку Республіки Людини і Царства Божого» («плавильний тигель», за виразом С. Гантінгтона). Відповідно до такої політики була розроблена ліберальна модель демократії, за якою держава ніби відокремлювалась від етнічного життя громадян як їх особистої справи.

Проте А. Галєєва, В. Кимнічка, Р. Коршук, Н. Федотова вказують на значну міфологізацію нейтральності політики «плавильного тигля» до етнічного життя іммігрантів. Зокрема, вони спираються на дослідження С. Гантінгтона, який стверджує, що культурним ядром американської нації були англо-протестанти, а іммігранти мали адаптуватися до них як до домінуючої більшості. Рішення про розмежування штатів приймалися так, щоб у кожному з них англomовне населення було в більшості. Офіційною вимогою було вивчення іммігрантами англійської мови. Тобто насправді метою державної політики була асиміляція іммігрантів якщо не в першому поколінні, то в майбутніх. Не дивлячись на християнську цивілізаційну спільність переважної більшості американців, С. Гантінгтон підкреслював їх цілком конкретну ідентичність: «Хіба була б Америка тією Америкою, котру всі знають сьогодні, якби вона була населена не британськими протестантами, а французькими, іспанськими або португальськими католиками? Відповідь – ні. Це не була б Америка. Це був би Квебек, Мехіко або Бразилія» [11, с. 34–35; 12; 13]. Тобто основою демократії в США став новий американський народ, який створювався разом з державою.

Тінювою стороною американської моделі демократії була расова сегрегація: тривале небажання інкорпорувати до складу нового народу афроамериканців, індіанців. Строкатий етнічний склад населення, з якого формувались американці, став одним із факторів громадянської війни та повоєнних реформ на шляху до демократії.

З 60-х років XX ст. глобалізація змінила вектор міграційного потоку з традиційного: Європа – США на нові: Латинська Америка – США, Азія – США, Африка – США, що змусило модернізувати політику «плавильного тигля». Відповідно до цивілізаційно різнорідної маси іммігрантів була проголошена політика мультикультуралізму, основана на принципі «культурного релятивізму». Згідно з цим принципом усі культури ніби-то рівні у своїй здатності сприйняття демократії та свободи як універсальних цінностей. Метою нової політики стала не асиміляція іммігрантів, а їх інтеграція до американської демократії зі збереженням расової, етнічної і культурно-релігійної самобутності. При цьому поширення англійської мови як основи американської національної ідентичності залишалося пріоритетним завданням. У зовнішній політиці США започаткували стратегію експорту ліберальної моделі демократії до країн Азії і Африки як єдино правильного зразка.

К. Гаджієв, проте, вбачає в політиці мультикультуралізму «визнання неефективності політики асиміляції, спрямованої на гомогенізацію в культурному, мовному, конфесійному відношеннях багатоскладового населення...» [14, с. 25]. Підстави для такого висновку він знаходить в результатах досліджень, опублікованих в США. Так, за даними статистики, порівняно з початком 70-х рр. XX ст., коли в

США нараховувалось близько 9 млн народжених за їх межами чи некорінних американців, до початку ХХІ ст. кількість таких жителів збільшилась до понад 30 млн з середнім щорічним приростом в 1 млн офіційних і 0,5 млн нелегальних іммігрантів. На 2008 рік 34% населення США вважали себе представниками расових чи етнічних меншин, з яких найбільшою за чисельністю – 45,5 млн (15% населення країни) стала латиноамериканська меншина, другою – 40,7 млн (13,5% населення) афроамериканська і третьою – 15,2 млн (5% населення) вихідці з Азії. Називаючи такий склад суспільства «салатом», С. Гантінгтон відзначив поступову «іспанізацію» Південного Заходу США, яка «може привести до розколу Америки, перетворення її в країну двох мов, двох культур і двох народів». Інший фахівець – Л. Міллер – відзначив тенденцію неповної інтеграції іммігрантів в єдину націю, в підсумку якої «Америка стала менше західною, менше білою і менше англосаксонською» [14, с. 26].

Аналогічні характеристики в багатьох інших дослідженнях підтверджують типовість наведених К. Гаджієвим даних. Відзначається, також, висока концентрація меншин в окремих регіонах і місцевостях, де вони складають більшість. Наприклад, латиноамериканців у Лос-Анджелесі (де їх діти вже складають 70% учнів державних шкіл), Денвері (60%, відповідно), не говорячи про іспанізацію Майамі. На вивчення історії латиноамериканських і африканських народів у школах відводиться більше годин, ніж на історію європейську. При цьому в трактовках історії помітні суперечності з англо-американськими версіями: про спільну англоамериканську культуру говориться як про гегемоністську, яка насаджується під виглядом спільної. За даними соціологічних опитувань 2004 року, 40% іспаномовних американців не вважали за необхідне говорити англійською мовою. В деяких районах компактного проживання латиноамериканської і китайської діаспор іспанська і китайська мови стали основними для прийому на роботу в муніципалітети. Етнічні китайці концентруються на західному і східному узбережжях США і відзначаються високим ступенем організованості та структурованості, значним економічним потенціалом. Об'єднані конфуціанською традицією, вони тісно пов'язані зі співвітчизниками в КНР як «сини і внуки китайської нації» (за настановою Ден Сяо Піна)[12; 15, с. 5].

Загалом у США виросло третє покоління мігрантів, які не знають англійської мови. За результатами одного з соціологічних опитувань про етнічне походження, лише 5% анкетованих відповіли, що вони американці, інші – що вони мексиканці, ірландці, афроамериканці, німці і т. д. [15, с. 5; 16]. За іншими даними, опублікованими *Amerikan Sociological Review*, частка латиноамериканців та арійців, які вступають у шлюб з євроамериканцями, зменшилася за останні десятиліття. Переважає одруження мігрантів між собою, а кількість міжрасових і міжетнічних шлюбів знижується. Різні групи населення дедалі більше відмежовуються одна від одної.

М. Козловець відзначає, що в США відбувається інтенсивна зміна етнічно-расового складу населення, в результаті якого вже протягом одного – двох поколінь передбачається зовсім інша країна з іншим населенням, іншим менталітетом [17, с. 14]. ХХІ століття, таким чином, підтверджує актуальність слів президента Міжнародного центру управління в Далласі Дж. Круні кінця минулого століття: «Ви

робите серйозну помилку, якщо розглядаєте Сполучені Штати Америки як єдине ціле. Різні частини країни відрізняються одна від одної як день і ніч». «Сполучені Штати наближаються до того, щоб стати країною міст-держав» [18, с. 295].

Після другої світової війни американський зразок демократії з опорою на багатонаціональне населення розпочав свою апробацію в Європі. Інструментом його втілення став Європейський Союз. Без цього наднаціонального центру влади в Європі американізувати суто національні європейські демократії було б неможливо. Адже в Європі, як відзначав автор комплексного дослідження європейської демократії Л. Зідентоп, крім верховенства закону не існувало ніякої офіційної політико-правової доктрини. Тут не перемогла ні демократія, ні монархія, ні теократія, ні аристократія, оскільки громадянське суспільство не розділяло однакових цінностей. Англійська демократія була тісно пов'язана з аристократичною формою суспільства, основаною на ієрархічній структурі. Голландська демократія була олігархічною і конфесійною. Німецька – децентралізованою і патерналістською. Французька – бюрократичною і популістською. Італійська – общинною і, навіть, анархічною, з прихованою клановістю і клієнтеллою на Півдні [19, с. 88, 205, 285–287].

Найбільшу кількість іммігрантів прийняли Німеччина і Франція. В Німеччині найчисельнішою національною діаспорою стали турки – близько 3 млн осіб або 30% від чисельності всіх іммігрантів. На перших порах держава регулювала їх приїзд обмеженням строку перебування в країні двома роками та заборонаю привозити із собою сім'ю. Проте, з 1974 року останню заборону було скасовано в руслі загальноєвропейської програми «возз'єднання сімей». Зміни, які відбулися потому, найкраще характеризує статистика: 60% усіх мусульман (включно з турками) з'явилися в країні як члени сімей за згаданою програмою. Внаслідок високої народжуваності в мусульманських сім'ях дослідники відзначають тенденцію «туркизації» (а в цілому «ісламізації») Німеччини, як і Голландії, «арабізації» Франції [20, с. 45; 21, с. 10; 22, с. 60].

Франція знаходиться на другому місці в Європі за чисельністю іммігрантів: за переписом 1999 р. – 4,3 млн осіб або 7% населення. Із врахуванням тих, хто створив нові сім'ї у Франції, чисельність осіб, пов'язаних з іммігрантами, становить понад 12 млн осіб [20, с. 45]. Переважна їх більшість – мусульмани з країн Північної Африки: 15,5% марокканці, 14,6% алжирці [22, с. 60].

Загальна частка іммігрантів в країнах ЄС становить від 12 до 20% їх населення з тенденцією до зростання: від середньорічних 400 – 450 тис. осіб у 90-х рр. XX ст. до 1,5 млн у 2001 році, 1,7 млн у 2012 році [6, с. 16–17; 23, с. 7]. Чим більш масовою стає імміграція до Європи, тим менше вона стає контрольованою. Проведене на початку XXI ст. Європейською Комісією дослідження виявило, що кількість легально прибулих до ЄС мігрантів з метою працевлаштування становило лише 15% їх загальної кількості. Переважну кількість іммігрантів склали прибулі з метою возз'єднання сімей, у пошуках гуманітарного захисту та як біженці. За умов хронічної бідності та високої народжуваності, конфліктогенності країн Африки та Азії потенціал еміграції з них перевищує чисельність населення 28 країн – членів ЄС [23, с. 6–8].

Із врахуванням нелегальної імміграції як зворотного боку легальної деякі експерти прогнозують до кінця ХХІ ст. зміну складу населення країн Західної Європи з переважно християнського на переважно мусульманське[12]. Поки що кількість нелегальних мусульман-іммігрантів в Європі складає близько 5–7 млн осіб, зокрема, по 1–1,5 млн осіб у Франції, Німеччині, Італії, Іспанії. А всього сучасна чисельність іммігрантів у Франції складає близько 8 млн осіб (9% населення), в Німеччині – 3,5 млн осіб (4% населення), Нідерландах – 1 млн осіб (5% населення) [24]. 2015 року спостерігався неконтрольований імміграційний «дев'ятий вал» мусульман до Європи і одна тільки Німеччина прийняла їх більше 1 млн осіб.

Ряд дослідників, як, наприклад, У. Бек, О. Четверикова висловлюють думку про цілком свідому політику корпоратократії транснаціональних корпорацій спільно з бюрократією ЄС щодо зміни етнічно-релігійного християнського цивілізаційного складу європейських націй (їх денаціоналізації і космополітизації). З цією метою здійснюються спроби модифікації ісламу в «ринковий», оснований на ідеології грошей (автор – француз П. Хенні). Порівняно з християнством у ньому вбачається «низький поріг гріха і відсутність дисципліни покаяння», що робить можливим подолання в ньому войовничості і перетворення на «релігію комфорту». В стратегії ТНК, спрямованій заради надприбутків на демонтаж соціальних держав добробуту, мусульманські общини з «релігією грошей» розглядаються як конкуренти європейської мозаїки мультинаціональних общин за принципом «розділяй і владарюй» [4, с. 132–133; 24].

Прогресуюча етнічна й цивілізаційна неоднорідність народів країн Заходу протягом другої половини ХХ – перших десятиліть ХХІ століть стала стійкою тенденцією глобалізації всупереч етнічно-цивілізаційній однорідності класичного народовладдя.

Пропагандистські політичні гасла Заходу про універсальність його ліберальної моделі демократії критикуються науковцями, які вказують на перспективи глобального цивілізаційного конфлікту. Навіть апологет ліберально-демократичного кінця історії Ф. Фукуяма позначив можливі для такого кінця загрози з боку китайської альтернативи лібералізму, унікальних традицій та інституцій Японії, які до невпізнання перетворили нав'язану їм США ліберальну демократію, мусульманської традиції теократичної держави [25, с. 142–144].

Представник класичної університетської науки Л. Зідентоп на прикладі поняття «ісламська демократія» аргументує його ірраціоналізм у контексті християнського вчення про духовну рівність, яке розвинулось у міських комунах Середньовіччя і сформувалось в антиклерикалізмі та секуляризмі, де держава є лише однією з форм правління. Внаслідок цього європейська держава є індивідуалістичною і егалітаристською. У східних же суспільствах не існує такого феномену як індивідуум в розумінні публічної і забезпеченої правовою санкцією держави ролі. Звідси слідує висновок, що форми інтеграції, які фактично нав'язуються без урахування культурної самотності народів виключно в економічних цілях є загрозою демократії [19, с. 101, 104, 106, 113, 115].

Досліджуючи можливість співіснування ісламського віровчення з європейською етноцентричною традицією прав людини і демократії, український науковець Д. Лук'янов констатує суттєві відмінності між ними. Якщо всі європейські демократії виводять корені права з природи людини і є світськими та забезпечують свободу совісті, то традиційно-релігійні правові системи, як іслам, керуються «божественним законом» і розглядають державу як інститут бога у втіленні його приписів. В Корані і Сунні відсутні норми про права людини. Визнаючи право вільного вибору релігії, іслам не визнає права змінювати її чи ставати атеїстом. Непримиренна претензія ісламу на державний статус в публічному житті як виняткового й остаточно істинного вчення суперечить плюралізму західних демократій, де віра, мораль, ідеологія є приватною сферою життя [26, с. 73–75].

Вихід з неспроможності євроатлантичної демократичної моделі правового регулювання відносин між їх етнічною основою і традиційно-релігійними (зокрема, мусульманськими) громадами в них – визнання права за останніми «на регулювання окремих сфер життя на основі власних норм». Але, як зазначає Д. Лук'янов, визнати юридичну силу норм релігійних громад означає вийти за межі секуляризму. Тоді ці норми складуть окрему правову систему мусульманського права в межах національних правових систем – романо-германської і англо-саксонської. Інший вихід – заохочення ісламської релігійної реформації в ліберальному напрямку, яка не виявляє своєї перспективності [26, с. 76–77].

Об'єктивні підстави наведеним теоретичним положенням і висновкам демонструє практика відносин між народами, які складали етноцивілізаційну основу європейських демократій і зростаючою масою іммігрантського населення в їх складі. Зокрема, виявляється аналогічна з США закономірність концентрації іммігрантів з країн інших, ніж Західна, цивілізацій в окремих містах чи місцевостях зі збереженням власних традиційно-релігійних моральних і правових норм життя. Так, в Голландії іммігранти (переважно мусульмани) складають більше 24% жителів Амстердаму, а в Гаазі і Роттердамі – близько 20% [21, с. 7].

У Великій Британії висока концентрація мусульман спостерігається в Бірмінгемі, Бредфорді, Дербі, Дьюсбері, Лідсі, Лейчестері, Ліверпулі, Манчестері, Шеффілді та двох районах Лондона – Уолтхем Форесті й Тауер Хемлетсі [27, с. 29]. Подібна ситуація складається в інших країнах ЄС, що дає підставу багатьом дослідникам відзначати феномен «етнічної анклавізації» Європи іммігрантами на основі тактики поступового створення чисельної більшості в окремих місцях свого проживання. Після цього вони формують замкнуті спільноти, на які не поширюється політика, мораль, право і культура європейських народів [15, с. 4; 20, с. 47; 21, с. 15–16; 28].

Узагальнюючи дослідження європейських фахівців, Г. Вайнштейн відзначає стійку тенденцію міжцивілізаційної контрверсійності «паралельних суспільств» афро-азіатських іммігрантів з титульними європейськими націями. Серед корінних європейців прогресує секуляризація, яка проявляється в скороченні з 1980 до 2012 років діючих християнських церков у Великій Британії, Франції, Німеччині, Нідерландах та ін. країнах на десятки тисяч. За той же час кількість мечетей та

інших місць відправлення мусульманського релігійного культу в цих країнах зросла до десяти тисяч і продовжує зростати. Сотні мечетей проєктуються і будуються. У Великій Британії, де мусульмани складають біля 4,5 % всього населення, чисельність відвідувачів мусульманських релігійних служб перевищує чисельність відвідувачів християнських церков. Така ж ситуація у Франції [27, с. 31].

Тенденція збільшення чисельності мусульман у Європі до 30 млн осіб у 2012 р.¹ дістала назву «ісламізація» і відбувається не тільки за рахунок нових іммігрантів, але й захоплює місцевих європейців. Так, щорічно майже 2 тис. німців приймають іслам. При цьому, всупереч відокремленню від релігії європейським демократичним державам, мусульмани в них вимагають викладання в школах Корану [20, с. 46].

Ситуація в шкільній освіті є одним з відображень цивілізаційних суперечностей між мусульманами і світськими європейськими демократіями. Значна частина дітей (у Великій Британії, наприклад, третина школярів) не знають і не хочуть вивчати мову країни, в якій перебувають, а вчителі вимушені запрошувати на уроки перекладачів. При цьому в районах компактного проживання іммігрантів їх діти кількісно переважають у школах. Через погане володіння місцевою мовою дітьми іммігрантів вимоги вчителів до них значно нижчі, а місцеві європейські сім'ї середнього достатку не прагнуть віддавати своїх дітей до таких шкіл [15, с. 5; 20, с. 47].

Райони компактного проживання мусульман в європейських містах набувають небезпечного характеру для етнічних європейців, які не сприймають встановлених там під керівництвом імамів порядків. Такі райони дістали назву «No-go zones» (англ.) або «Zones de non droit» (фр.), що означає фактичну непідконтрольність законам, правоохоронним органам, пожежним, санітарно-медичним та ін. службам європейських країн. Г. Вайнштейн наводить дані французького уряду про 751 такий район, де проживає 5 млн мусульман. З цієї кількості в 64 районах з 1,5 млн мусульманського населення криміногенна ситуація потребує відновлення втраченого державою контролю. І це в найбільших містах Франції – Парижі, Марселі, Страсбурзі, Ліллі, Ам'єні [27, с. 34]. Головний комісар поліції Німеччини також констатував факт тривожно швидкого зростання «заборонних» для сторонніх зон, створюваних мусульманами по всій країні. В Нідерландах 40 подібних зон охоплюють в тому числі найбільші міста – Амстердам, Роттердам, Утрехт, Маастрихт, Девентер. В бельгійській столиці Брюсселі, де мусульмани складають більше 20% населення², поліцейські уникають таких зон, в яких їх закидають камінням підлітки. А район Моленбек після терактів 2016 р. у Франції набув всесвітньої відомості як сховище мусульманських терористів. Шведське місто Мальмьо з 25% мусульман в складі свого населення теж відоме такими закритими зонами [27, с. 34–35].

¹ Кількість мусульман у Німеччині зросла з 4 млн осіб в сер. 90-х рр. XX ст. до 7 млн осіб у 2012 р.; у Франції, відповідно, з 5 млн до 8 млн чол.

² Як вказує Р. Коршук, наявність більше 25% консолідованої меншини в етнічній демократії є дестабілізуючим фактором щодо неї [11, с. 35].

У Великій Британії в 2011 р. одна з мусульманських організацій розмістила на своєму веб-сайті «Проект Ісламських еміратів» з метою поступової трансформації мусульманських общин цієї країни в незалежні від британської правової системи ісламські міні-держави, що аналогічно відзначеній Дж. Круні тенденції до перетворення США в країну міст-держав. Життя мусульман в цих еміратах мало б регулюватися законами шаріату під керівництвом імамів. Не дивлячись на офіційну заборону цього веб-сайту, неформально в країні, за даними інституту дослідження громадянського суспільства Civitas, з 1982 до 2009 рр. закони шаріату поширювались на території Великої Британії паралельно з офіційною правовою системою з інституційним оформленням у 85 самостворених нелегальних шаріатських радах. При цьому постійно зростала кількість мусульман, які зверталися до таких рад для вирішення своїх цивільних, сімейних і ділових спорів. Дійшло навіть до заяви архієпископа Кентерберійського Р. Уільямса про «неминучість» офіційного санкціонування дії у Великій Британії ряду аспектів ісламського права з їх інкорпорацією в британське право для покращення суспільних відносин [27, с. 29–30].

Із наведеної Г. Вайнштейном сукупності даних європейських джерел витікає висновок про створення мусульманами-іммігрантами антидемократичних «паралельних» суспільств, конкуруючих з європейськими демократіями. Зокрема, в праці Й. Вагнера «Судді без закону. Ісламська паралельна юстиція загрожує нашій правовій державі» (Берлін, 2010) розкривається нелегальна чи напівлегальна діяльність шаріатських судів в усіх великих містах Німеччини. За висновком Й. Вагнера, влада неспроможна протидіяти тіньовій системі мусульманського правосуддя. Як і в Великій Британії, деякі німецькі політики вважають обмежене введення законів шаріату «умиротворяючим впливом» (висловлювання міністра внутрішніх справ землі Рейнланд-Пфальц Й. Хартлоффа в лютому 2012 р.) [27, с. 33–34].

Дослідження французького політолога Ж. Кепеля «Окраїни республіки» (2011 р.) через 25 років після аналогічного попереднього дослідження також констатує факт суттєвого зростання ролі ісламу в заселених переважно мусульманами районах Франції. В них французькі інститути і форми суспільного життя витісняються мусульманськими релігійними установами і практиками, заснованими на нормах ісламського права всупереч цінностям світської республіки [27, с. 33].

В Антверпені заснований мусульманською організацією «Шаріат для Бельгії» шаріатський суд поклав початок реалізації мети створення в країні паралельної ісламської правової системи. Крім сімейних і цивільних спорів серед 10% мусульман в складі населення Антверпена суд проголосив намір приймати до розгляду і кримінальні справи [27, с. 34].

Уряди європейських країн намагаються віднайти якусь єдину представницьку організацію мусульман, через яку можна було б впливати на євроінтеграцію мусульман. Проте, як відзначає Т. Черпіта, ці намагання не мають успіху. Якщо Асоціація мусульман Великобританії стверджує, що виступає від імені всіх мусульман цієї країни, то інша організація – Рада мусульман Великобританії – називає понад 250 окремих ісламських організацій своїми прибічниками. В Німеччині, попри

готовність держави офіційно визнати і фінансувати ісламську організацію, 3 млн мусульман залишаються розділеними в ста різних організаціях. Аналогічна ситуація в Нідерландах та ін. [28].

Тенденція денаціоналізації європейських демократій внаслідок зміни переважно однорідного етнічного складу на мозаїчний як в національному, так і в цивілізаційному відношеннях, створює загрози класичній демократії. Основні аспекти цієї небезпеки, які проявляються в сучасній європейській суспільній практиці, відображаються в наукових дослідженнях. По-перше, це поширення конфліктогенних ситуацій як підстав для обмежень дозвільного принципу демократичного правового режиму за рахунок розширення заборон, вживання надзвичайних правоохоронних заходів. Одна з таких ситуацій – настороженість, відчуженість чи й нетерпимість різних частин автохтонного населення європейських країн до «чужинців», які не інтегруються до так званих «титульних націй».

Так, за даними соціологічних опитувань квітня 2011 р. у Великобританії, Нідерландах, Німеччині і Франції 47%, 44%, 40% і 42% жителів, відповідно, вбачали загрозу з боку мусульманських общин в своїх країнах для збереження своїх національних ідентичностей і лише від 19% опитаних у Великобританії й Нідерландах до 24% в Німеччині вважали їх присутність фактором, що збагачує культуру цих країн. Опитування, проведені після референдуму 2009 р. в Швейцарії (57,5% жителів висловилися проти будівництва там мінаретів), виявили близьку до його результатів ситуацію в європейських країнах: за заборону на будівництво мінаретів на можливому референдумі проголосували б від 44% жителів Німеччини до 46% жителів Франції і Італії, 51% – датчан, 59% – бельгійців. Причини такого сприйняття європейцями мусульманських общин в своїх країнах, як виявив ряд інших соціологічних досліджень 2011–2012 рр., полягають в асоціації ісламу з релігійним фанатизмом, радикалізмом і екстремізмом [27, с. 32, 35–36].

У відповідності зі змінами в громадській думці європейців, які називають «ісламофобією», національні парламенти і уряди багатьох європейських країн протягом 2009–2012 рр. почали вводити заборони на носіння ісламських символів в громадських місцях, на вуличні молитви мусульман, а Рада Європи прийняла рішення про дозвіл богохульства як прояв свободи волі людини. Влітку 2016 р. міністр внутрішніх справ Франції Б. Казньов заявив, що з грудня 2015 р. в країні було закрито більше 20 мечетей і молитовних будинків за пропаганду екстремізму, а під загрозою закриття знаходяться біля 120 із 2,5 тис. ісламських культових об'єктів [29].

У цьому зв'язку слушним є зауваження А. Косиченко про те, що основана на лібералізмі політика глобалізації є агресивною до ісламу та інших релігій, які ґрунтуються на догматах і тому протистоять глобалізації своєю тоталітарною закритістю [30, с. 4/9, 5/9, 6/9]. Заборони чи обмеження щодо здійснення релігійного культу породжують протидію, а зневага чи насмішки (як у випадках карикатур на пророка Магомета) провокують до терористичних актів. Таким чином, другою стороною конфлікту в європейських суспільствах, разом з відчуженими від іммігрантів європейцями, виступають відчужені від європейців іммігранти. Як наслідок, зазначає

М. Козловець з посиланням на дослідження британських авторів С. Кастлеса та М. Міллера, «ще спонукає іммігрантів до існування в маргінальних групах осторонь від захищеного законом місцевого суспільства, яке відмовляє їм у повному або навіть частковому громадянстві та не дозволяє посісти гідне й повноправне місце у політкультурній країні» [17, с. 11].

Те, що значна частина іммігрантів в європейських країнах відчувається дискримінованою, підтверджують соціологічні дослідження. Так, за даними Європейського соціального дослідження (академічний проект, фінансований Європейським науковим фондом), 30% турків в Німеччині вважають себе дискримінованою групою в цій країні, а серед їх дітей такими вважають себе 32%. Відповідні результати опитування в інших країнах – 15% алжирців і 23% їх дітей та 22% марокканців і 20% їх дітей у Франції; 19% пакистанців і 36% їх дітей та 17% індусів і 27% їх дітей у Великій Британії. Всього ж, за даними опитувань 2006, 2008 і 2010 рр. в 14 країнах Західної Європи мусульмани вважали себе найбільш дискримінованими, порівняно з християнами й невіруючими [31].

Маргіналізація й радикалізація дискримінованих груп іммігрантів підтверджується об'єктивними даними, зокрема кримінальною статистикою. Кількість злочинів, скоєних іммігрантами в країнах Європи, коливається в межах 50–85% від їхньої загальної кількості по країні [15, с. 5]. Ряд європейських досліджень рівня злочинності в містах встановили його причинно-наслідковий зв'язок з часткою іммігрантів, що там проживають. Так, серед ув'язнених на вересень 2009 р. в Швейцарії іноземці становили 69,7% (4000 осіб), в Австрії – 43,6% (3600 осіб), в Італії – 37,1% (21700 осіб), в Німеччині – 23,6% (19300 осіб), у Франції – 19,2% (11400 осіб), у Великій Британії – 13,6% (11400 осіб). Протягом двох років потому кількість ув'язнених там іноземців зросла на чверть. Аналогічний зв'язок простежується стосовно тероризму. Так, аналіз досє 212 затриманих чи вбитих у США та Західній Європі у 1993–2003 рр. терористів виявив серед них 86% іммігрантів або громадян іммігрантського походження. Звичайно, це не означає, що більшість іммігрантів – терористи, застерігає О. Малиновська, але те, що більшість терористів є іммігрантами – це факт [32, с. 145–146].

З іншого боку, кримінальна складова конфлікту між іммігрантами й корінними європейцями очевидна з того факту, як відзначає О. Малиновська, що мігранти до 6 разів частіше, ніж місцеве населення, фігурують у кримінальній статистиці як жертви. Насправді цей показник ще вищий, адже через особливості соціального і правового становища іммігрантів та ставлення до них правоохоронців від 57 до 74% випадків злочинів проти мігрантів не заявляються [32, с. 145].

Характерно, що наведені нами дані статистичних і наукових досліджень цілком підтверджують прогноз 2004 року Європейського інституту перспективних досліджень про те, що політика створення іммігрантських діаспор може привести до імпорту разом з ними в європейські країни нових чи існуючих конфліктів в країнах або між країнами еміграції. Військове втручання Західних країн у внутрішні конфлікти Іраку, Афганістану, Лівії, Сирії перетворило таку можливість на реальний фактор внутріполітичного життя західних демократій. Тобто, як і передбачав згаданий

Інститут, загрозою для внутрішньої безпеки і громадського порядку в приймаючих іммігрантів країнах стала радикалізація осілих іммігрантів [6, с. 47].

У цьому ж зв'язку, як другу сторону медалі, слід розглядати активізацію і посилення впливу існуючих та створення нових праворадикальних європейських організацій і партій на основі росту електоральної підтримки антиіммігрантських соціальних елементів. Цей фактор впливу на європейські демократії можна виділяти як другий аспект небезпеки для них від можливої втрати національної ідентичності. До таких впливових політичних суб'єктів, зокрема, відносяться Національний фронт у Франції, Пегіда в Німеччині, Партія незалежності у Великій Британії, Італійський соціальний рух, П'ять зірок і Ліга Півночі Італії, Фідес і Йоббік в Угорщині, Нова Австрія, Фламандський блок у Бельгії, Список Піма Фортена в Нідерландах, Народна партія Данії, Швейцарська народна партія, Партія прогресу в Норвегії та ін.

Ріст популярності цих партій і організацій відбувається за рахунок підняття замовчуваних правлячими європейськими політиками тем захисту національних інтересів і, насамперед, захисту від масової імміграції, яка веде до втрати національної ідентичності. За результатами соціологічних опитувань, 67% європейців вважають, що їх голос не враховується європейськими політиками, тоді як протилежної думки дотримуються лише 28% [33, с. 21]. Саме на вказаній тематиці Партія незалежності Великої Британії здобула 23% голосів на часткових виборах 2013 р. в місцеві органи влади 35 графств, а в червні 2016 р. домоглася реалізації головної мети, для якої вона створювалася, – 52% голосів за вихід Великої Британії зі складу ЄС на всенародному референдумі. Партія Йоббік на парламентських виборах 2010 р. в Угорщині посіла третє місце з 16,7% голосів виборців, а в 2013р. вийшла на друге місце за рейтингом популярності. Партія АНО 2011 р. перемогла на парламентських виборах в Чехії 2013 р. з 18,65% голосів. На парламентських виборах 2012 р. у Франції Національний фронт посів друге місце в Національних зборах, а на локальних виборах з 2013 р. набрав до 40% голосів. На парламентських виборах 2013 р. в Італії П'ять зірок набрали 25,5% голосів в Палату депутатів і 23,8% голосів в Сенат, посівши там третє місце [33, с. 6, 27–31, 42–44, 47, 56, 58].

Разом з посиленням праворадикальних політичних сил помітна тенденція активізації консервативних християнських церков і організацій. Вони, як відзначає В. Єленський, виявили значний потенціал альтернативного до лібералізму та мусульманського проникнення на Захід євангельського фундаменталізму. Вагомим фактором спротиву прийняття Туреччини до ЄС виступила Конференція Європейських церков з посиленням на істотну різницю ісламської спадщини Туреччини з християнською спадщиною в Європі [34]. Традиційні християнські догмати, як і догмати ісламу та інших релігій, протистоять глобалізаційній уніфікації унікальністю своїх норм. Неможливо бути напівмусульманином чи напівкатоликом, зауважував С. Гантінгтон, хоч і можна стати напівфранцузом чи напівалжирцем у змішаному багатоетнічному суспільстві.

Загалом праворадикальні політичні сили і багатоконфесійне консервативне християнство несуть загрозу демократії в багатоетнічному суспільстві тим, що розділяють його на замкнуті, а то й ворожі один до одного сегменти. Масова ж

імміграція, з космополітизацією внаслідок неї європейських суспільств, надає імпульс націоналістичним і расистським силам. За таких умов «невидимій партії бюрократії», за визначенням Е. Тоффлера, полегшується «метаморфоза влади» в демократичних державах. Електорат для них вбачається у вигляді «крупно нарізаного салату», де виборці розколоти на «глобалістів» і «антиглобалістів», «націоналістів», «регіоналів», «місцевих патріотів» та ін. Як результат, відбувається перехід від «масової демократії» до «мозаїчної демократії», за якої не маси, які розколоти, а «вирішальні меншості» визначають, хто прийде до влади. В усіх розвинутих країнах, які, на думку Е. Тоффлера, «прийнято вважати демократичними», найбільш поширеною формою влади є бюрократія [18, с. 294, 299, 301, 303, 307].

Принагідно, відзначимо некоректну трактовку М. Козюброю слів Е. Тоффлера, про «вирішальну меншість», в яких, нібито, розуміється «консенсус», тобто розкривається сучасне розуміння демократії як узгодження, а не підпорядкування, меншості з більшістю [35, с. 36]. М. Козюбра проігнорував застереження Е. Тоффлера про те, що тільки «деякі вирішальні меншості можуть бути цілком хорошими. Але багато згубні для демократії». Загалом же, як пояснює Е. Тоффлер, в минулому більшість могла протистояти небезпечним екстремістам, але цього немає, коли більшість роз'єднана [18, с. 303].

При «мозаїчній демократії» бюрократія розділяє виборців і владарює над ними як «колективний імператор». Зокрема, часто не знаходячи підтримки у свого народу (низька явка виборців на вибори і референдуми в Західних демократіях стала звичною і відображає їх зневіру у можливості впливу на владу), державна бюрократія спільно з приватною корпоратократією вдаються до складання мозаїки з виборців шляхом пошуку підтримки в окремих іммігрантських діаспорах, релігійних громадах та ін. меншостях, які в сумі стають вирішальними і складають необхідну для перемоги на виборах більшість. Тим самим, як зазначає М. Шишмарьова, мігранти як учасники політичних процесів в розвинутих країнах стають об'єктом політичного управління і маніпулювання [36, с. 65].

О. Малиновська вказує, що традиційна бюрократія і професіонали у сфері безпеки (військові, розвідка, служби безпеки) Заходу використовують проблему мігрантів як політичну технологію в своїх інтересах. Зокрема, проблема «міграційної загрози» конструюється у пошуках «ворога», образ якого виправдовує їхнє працевлаштування, існування і фінансування, кар'єрне зростання. В цьому їм допомагають журналісти, які поширюють відповідні висловлювання цих акторів політичних ігор і наганяють страху на маси. Представники академічних кіл долучаються до справи своїми дослідженнями. Наприклад, розробляючи такі теорії, як «сек'ютеризації» (Оле Вебер з Копенгагенської школи досліджень). Суть цієї теорії – «позиціонування в політичному дискурсі якоїсь проблеми як проблеми національної безпеки, іноді зі свідомою метою запровадження політичних заходів, спрямованих на те, щоб зробити політику держави у відповідній сфері жорсткішою». Відповідно до цієї теорії, «становить міграція потенційну загрозу чи ні, значення немає. Важливо, що вона сприймається як загроза внаслідок постійного її згадування впливовими політичними акторами в контексті безпеки» [32, с. 146–147].

Відносно сказаного відзначимо продуктивність тези Е. Тоффлера про силу демократії консолідованої більшості і, навпаки, її слабкість за умов роз'єднаної більшості. Об'єктивним наслідком масової імміграції населення з країн Азії і Африки до країн Заходу якраз і є суспільство етнічного й цивілізаційного конгломерату, в якому консолідована більшість розмивається. Рушійні сили глобалізації – ТНК та інші суб'єкти «космополітичного колективного актора» – вбачають в денаціоналізації держав засіб їх десоверенізації з метою підпорядкування політичної влади окремих держав фінансово – промисловій владі космополітичної олігархії і бюрократії. Тим самим, як наслідок, руйнується й основана на суверенітеті кожного народу демократія в своїй унікальній етнічній видовій розмаїтості. Народи стають населенням, з якого демагоги (популісти в більш поширеному сучасному політичному лексиконі) формують ті чи інші натовпи.

Український вчений В. Кремень слушно звертає увагу науковців на те, що мислителі Давньої Греції розрізняли поняття «етнос»(народ) від поняття «охлос» (натовп) як такі, які відображують різні форми держави: демократію (правління народу) і охлократію (правління натовпу). Сучасна глобалізація перетворює народи в безлику масу і натовпи силою інформаційно-телекомунікаційних технологій, електронних засобів масової інформації, які дедалі сильніше стискають простір їх культурного буття, забезпечують можливість проникати в глибини приватного життя людей в усіх частинах планети Земля. Нав'язуваний ними культ споживацтва породжує «атомістичні, анонімні міради окремих індивідів», позбавлених корінь та соціально-культурних зв'язків між собою. Все це є «чинником розмивання самотності релігійних, національних, етнічних спільнот», ерозії «основоположних принципів самоорганізації людських спільнот у традиційному їх розумінні». Ефемерні, як пише В. Кремень, побудовані на безособистісних стосунках нові спільноти, в сукупності утворюють світові натовпи. В зв'язку з чим соціологи називають наш час добою натовпу («ера мас» – Г. Лебон, «повстання мас» – Х. Ортега-і-Гасет) [37, с. 8–9].

Висновки з проведеного дослідження полягають в тому, що масова міграція суттєво змінює традиційне розуміння змісту понять «народ» і «демократія». Сучасні народи класичних демократій Заходу далеко не ті за своїм складом, якими були в минулому. В зв'язку з цим У. Бек пропонує коригувати теоретичне поняття держави за принципом її індіферентності до ознаки національності, обґрунтовує теорію відокремлення держави від нації. Глобалізація вимагає подолати розуміння унікальної, територіально визначеної національної держави, замінивши її космополітичною етнонаціональною багатоманітністю з гармонізацією та інтеграцією більшості і меншості, універсальних і партикулярних прав [38, с. 8–9].

Разом з тим У. Бек, Л. Зідентоп, Е. Тоффлер та багато інших вчених і політиків вказують на зростання націоналізму, міжетнічної ворожнечі як «зворотну сторону медалі» глобальної міграції. В поєднанні з економічною глобалізацією на основі транснаціональних зв'язків суб'єктів ринку в обхід національних органів державного управління це викликало закономірну тенденцію регіоналізації в державних устроях. Так, Л. Зідентоп і Е. Тоффлер відзначають ріст сепаратистських та автономістських прагнень в Каталонії (Іспанія), Корсиці, Бретані, Ельзасі (Франція), Шотландії (Велика Британія), Фландрії (Бельгія) як «реванш регіонів» в питаннях мови, релігії, моралі, ускладнених масами іммігрантів [18, с. 295–296, 298; 19, с. 116–117, 216–217,

226–227]. У. Бек зауважує: «Транснаціональність всесвітньоекономічної влади надає легітимності глобальним процесам антиглобалізації і антимодернізації, так як саме вони захищають національні інститути легітимного панування – державу і демократію – від руйнівної сили глобального капіталу [4, с. 103].

Небезпека мультикультуралізму і регіоналізації для демократії, на думку Л. Зідентопа, полягає в звеличенні окремих соціальних груп і культур, з одного боку, та образах, почуттях приниженої гідності, нерівноправності інших, з другого боку, а особливо – особистих свобод людини [19, с. 116, 250].

Тенденція до зміни класичної демократії, основаної на консолідованій більшості однорідного (гомогенного) народу, мозаїчною демократією на основі цивілізаційно і культурно неоднорідного народу-населення має своїм наслідком послаблення і поступову втрату влади народом та її узурпацію ніким не контрольованою транснаціональною космополітичною елітою банкірів, менеджерів, експертів, юристів, чиновників (меритократією, за визначенням М. Янга, або «закритим політичним класом», за визначенням Л. Зідентопа). Розколотий на сегменти народ-електорат стає зручним об'єктом маніпуляцій з боку цієї еліти. Засобами політичних технологій вона складає «пасьянс» більшості з розділених меншостей, з яких одна стає вирішальною для легітимації влади еліти над «салатом» виборців.

Звичайно, зазначена тенденція не є незворотною і, тим більше, закінченою. За законом єдності і боротьби протилежностей антиглобалізаційний спротив з боку націоналізму, релігійного фундаменталізму, праворадикальних, екстремістських і терористичних сил є закономірним наслідком вказаної тенденції. Але цей наслідок не менш загрозливий для демократії.

Виходячи з визнання закономірності глобалізації в контексті прогресуючої західної цивілізаційної моделі, автори пропонують вирішення проблеми денаціоналізації демократій під впливом масової міграції за ідеєю класика, який задовго до нашого часу передбачав такий розвиток. В ідеї «вічного миру» І. Канта акцентуємо увагу на його трактуванні права вільного пересування людей в майбутньому світовому громадянстві міжнародного союзу правових республік. І. Кант застерігав, що іммігранти не повинні обмежувати територіальний суверенітет народів, а повинні мати правовий статус гостей в країнах, куди переселяються [39, с. 84].

У глобальному інформаційному просторі поширюється все більше матеріалів, які актуалізують зазначену тезу І. Канта. 2015 рік і очікуваний 2016 роки стали несприятливими для демократії через потоки біженців, констатував Бруно Кауфман (Swissinfo, Швейцарія) [40]. Обговорення національної ідентичності знову входить у європейський дискурс, повідомляє аналітичний журнал Stratfor [41].

Наведені інформаційні приклади відображують громадську думку європейців. Це засвідчує тривале її вивчення академічним проектом Європейське соціальне дослідження з питання «Чи слід приймати іммігрантів інших рас і національностей». Відповіді «Слід дозволити прийом багатьох іммігрантів» давали лише 8,6% опитаних у Великій Британії, 10,7% – у Франції, 11,8% – в Нідерландах, 15,2% – в Іспанії,

15,5% – в Бельгії, 22,5% – в Швейцарії, 23,6% – в Норвегії, 26,8% – в Данії, 27,1% – в Німеччині, 39% – у Швеції [31].

Поділяючи точку зору І. Канта і не погоджуючись з У. Беком, вважаємо за необхідне таке правове регулювання імміграції, яке б обмежувало її кількість якісним критерієм: збереженням етнічної (національної) ідентичності народів, які приймають іммігрантів і, відповідно, збереженням демократії консолідованої більшості. Для цього питома вага іммігрантів іншого етноцивілізаційного походження в складі народу приймаючої їх країни має бути меншою 20% як на всій території, так в окремих регіонах, районах і містах. «Паралельні суспільства» і «зони поза законом» недопустимі. Універсальність демократії за логікою співвідношення загального, особливого і одиничного не виключає, а передбачає етнічні й цивілізаційні особливості демократії в конкретних самобутніх проявах як Великої Британії, США, так і України та інших держав.

Література

1. Петришин О. Влада народу – народовладдя: основа демократичної держави / О. Петришин // *Право України*. – 2009. – №11. – С. 58–65;
2. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / Под общ. ред. академика РАН, д-ра юрид. наук, проф. В.С. Нерсисянца. – М.: Норма, 2004. – 832 с.;
3. Бауман Зигмунт. Индивидуализированное общество / Зигмунт Бауман. – М.: Логос, 2005. – 390 с.;
4. Бек Ульрих. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия; пер. с нем. А.Б. Григорьева и В.Д. Седельника; послесловие В.Г. Федотовой и Н.Н. Федотовой / Ульрих Бек. – М.: Прогресс-Традиция. Издательский дом «Территория будущего» (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»), 2007. – 464 с.;
5. Т. Лоуи. Глобализация, государство, демократия: образ новой политической науки / Т. Лоуи // *Полис. Политические исследования*. – 1999. – №5. – Электронный ресурс: Режим доступа: http://www.polisportal.ru/files/File/publikation/Starie_publicacii_Polisa/L/1999-5-10-Lowie_Globalizaciya_gosudarstvo_demokratiya.pdf;
6. Холзман Роберт. Проблемы и перспективы развития международной миграции в ЕС, входящих в него государствах, в соседних странах и регионах: вопросы политики / Роберт Холзман, Рэйнер Мюнз // *Институт перспективных исследований. 2-й Стокгольмский семинар по режимам глобальной мобильности населения. Стокгольм, 11–12 июня 2004 г.* – Электронный ресурс: Режим доступа: http://siteresources.worldbank.org/INTLM/Publications/20338625/Holzman_Munz_Rus.pdf;
7. Правова система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. – Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2008. – 728 с.;
8. Газета по українськи. – №52(1008), 9 квітня 2010 р.;
9. Гантінгтон Самюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / П. Самюел Гантінгтон. – Львів: «Кальварія», 2006. – 474 с.;
10. Иноземцев В.Л. Иммиграция: новая проблема нового столетия. Методологические аспекты / В.Л. Иноземцев. – Электронный ресурс: Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/828/312/1217/004-Inozemtsev_V.L.pdf;
11. Коршук Р.М. Ліберальна та етнічна демократія: порівняльний аналіз / Р.М. Коршук // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. – 2013. – №111(1). – С. 34–37;
12. Галеева А.А. Конец мультикультурализма/ А.А. Галеева. – Электронный ресурс. Режим доступа: URL:http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/althome/news/KVM_arehive/article/articles/2013-04_r_kvm-32.pdf;
13. Федотова Н.Н. Политика мультикультурализма и ее проблематизация / Н.Н. Федотова. – Электронный ресурс: Режим доступа: http://www.national_mentalities.ru/globalizaciya_multikulturalizm_identichnost/fedotova_n_n_politika_multikulturalizma_i_ee_problematizaciya/;
14. Гаджиев Камалудин. Новое великое переселение народов / Камалудин Гаджиев // *Свободная мысль* – XXI. – 2009. –

№12. – С. 17–30; **15.** Чередниченко Олександр. Що стоїть за демографічно-міграційними проблемами? / Олександр Чередниченко // Схід. – 2009. – №5(96). – С. 3–10; **16.** Ляушева С.А. Соціокультурна інтеграція мігрантів в інокультурну середу / С.А. Ляушева. – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.adygnet.ru/sites/default/files/%20c%20Статья.doc>; **17.** Козловець М.А. Глобальна міграція і політика ідентичності та громадянства / М.А. Козловець. – Електронний ресурс: Режим доступу: http://eprints.zv.edu.ua/2672/1/kozlovets_mikola_5.Pdf; **18.** Тоффлер Э. Метаморфозы власти: пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 669 [3] с.; **19.** Зидентоп Л. Демократия в Европе / Пер. с англ.; под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2001. – 312(+XIV) с.; **20.** Чекаленко Людмила. Виклики міграції: досвід Європи / Людмила Чекаленко, Марія Васильєва // Зовнішні справи. – 2012. – №1. – С. 44–49; **21.** Татунц С.А. Иммиграционные процессы в глобализирующемся мире: проблемы и тенденции / С.А. Татунц, О.И. Аршба // Вестн. Моск. ун-та. Серия 25. Международные отношения и мировая политика. – 2009. – №2. – С. 4–17; **22.** Алі Дехганізаде-Багдабаді. Міграційна політика сучасних держав / Алі Дехганізаде-Багдабаді // Персонал. – 2010. – №1. – С. 54–60; **23.** Толстов Сергій. Середземноморський шторм: міграційна криза в Європейському Союзі / Сергій Толстов, Михайло Оврамець // Зовнішні справи. – 2015. – №9. Політичні науки. – С. 6–11; **24.** Четверикова Ольга. Демографическая революция в Европе: миграция как орудие глобализации / Ольга Четверикова [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://communitarian.ru/publikacii/evropa/demogra_ficheskaya_revoluciya_a_v_evrope_%3A_migraciya_kak_orudie_globalizacii/; **25.** Фукуяма Ф. Конец истории? / Ф. Фукуяма // Вопросы философии. – 1990. – №3. – С. 134–148; **26.** Лук'янов Д. Ісламське віровчення і цінність прав людини: можливість співіснування / Д. Лук'янов // Право України. – 2015. – №2. – С. 73–80; **27.** Вайнштейн Г. Ислам в городском пространстве и в общественном сознании Европы / Г. Вайнштейн // Мировая экономика и международные отношения. – 2013. – №6. – С. 29–37; **28.** Черпіта Т.М. Сучасні християнсько-мусульманські відносини в Європі: проблема співіснування [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2010_30/Gileya30/F10_doc.pdf; **29.** Власти Франции закрыли 20 мечетей // Итоги недели, 3–9 августа. – 2016. – №31(573). – С. 5; **30.** Косиченко А.Г. Глобализация и религия / А.Г. Косиченко. – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.intelros.ru/readroom/vek-globalizacii/g-1-2013/print:page,1,18821-globalizaciya-i-religiya.html>; **31.** Синельников А.Б. Останеться ли Европа Европой? / А.Б. Синельников // Демографические исследования, №15. – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://www.demographiya.net/ostanetsya-li-Evrope-evgoro>; **32.** Малиновська О.А. Безпека та міграція: взаємозв'язки та взаємовпливи / О.А. Малиновська // Стратегічні пріоритети. – 2011. – №2. – С. 143–149; **33.** Новые партии на Западе: кризис демократии или перспективы развития политических и избирательных систем? – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://politanalitika.ru/upload/iblock/5ca/5ca13ebfe5afc3f13oabf3783a3e20e4.pdf>; **34.** Єленський В. Глобальні тенденції релігійного розвитку у ХХІ столітті. Лекція в Українському Католицькому Університеті 23 вересня 2009 року / В. Єленський. – Електронний ресурс: Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/32037; **35.** Козюбра М. Верховенство права і Україна / М. Козюбра // Право України. – 2012. – №1–2. – С. 30–63; **36.** Шишмарєва Марія. Міграційний процес в Європейському Союзі / Марія Шишмарєва // Обозреватель – Observer. – 2012. – №2. – С. 60–69; **37.** Кремень Василь. Інтелект нації: роздуми про роль інтелігенції в державотворенні України / Василь Кремень // Наука і суспільство. – 2015. – №5/6. – С. 2–9; **38.** Бек Ульріх. Трансформація політики і держави в епоху глобалізації / Ульріх Бек // Свободная мысль – ХХІ. – 2004. – №7. – С. 3–11; **39.** Горбань В.І. Вічний мир: проблеми реалізації ідеї Канта / В.І. Горбань, О.В. Горбань // Іммануїл Кант і сучасність. Філософські семінари. – 2005. – Вип. 1. – С. 81–84; **40.** Кауфман Бруно. Що нам ждуть в новому 2016 році в сфері демократії? / Бруно Кауфман. – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://inosmi.ru/politic/20160126/235168446.html>; **41.** Європа повертається к націонализму (перевод статті Stratfor). – Електронний ресурс: Режим доступу: <http://sputnikpogrom.com/politics/27938/nationalism-rediscovered#.Vpu3CPmlTIU>